

SAHÂBE KİMLİĞİ VE GENEL ÖZELLİKLERİ

Adem APAK
Prof.Dr., BUÜ İlahiyat Fakültesi

Arapçada “bir kişiyle birlikte bulunmak, onunla dost ve arkadaş olmak” anlamındaki sohbet kelimesinden türeyen sahâbe tabiri, sâhib kelimesinin çoğuludur. İslâmî literatürde Sahâbe ile birlikte ashâb kavramı da sıkça kullanılmakta olup, kelimenin müfredi ise sahâbîdir. Gerek sahâbî gerekse sahâbe ve ashâb kelimeleri İslâmiyet’le birlikte, Allah Rasûlü’nü (s.a.v) görüp ona inanan kimseler için yaygın olarak kullanılan bir tabir olmuştur.

İslâm âlimleri tarafından sahâbînin çeşitli tanımları yapılmıştır. Bu terimi ilk tarif edenlerden Saîd b. Müseyyeb’in, “Hz. Peygamber ile bir veya iki sene arkadaşlık yapan yahut onunla bir veya iki gazveye katılan kimse sahâbî sayılır” dediği rivayet edilmiştir.¹ Ancak bu tanım yetersiz görülmüş, Rasûl-i Ekrem (s.a.v) ile görüşüp müslüman olduğu halde uzun zaman yanında kalmayan, dolayısıyla kendisiyle birlikte savaşa katılmayan binlerce sahâbîyi kapsam dışı bıraktığı için benimsenmemiştir. Sahâbî kabul edilmek için buluşa ermiş olmayı şart koşan Vâkîdî’nin tarifi ise Rasûlüllah’ı (s.a.v) buluş çağından önce gören ve ondan rivayette bulunan iki torunu Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin ile Abdullah b. Abbâs ve Abdullah b. Zübeyr gibi genç sahâbîleri tarifi dışında bıraktığı², Hz. Peygamber’i (s.a.v) görmek yanında ondan bir veya iki hadis rivayet etme şartı da, hadis rivayet etmeyen binlerce sahâbîyi içine almadığı için muteber görülmemiştir. Ali b. Medînî, Ahmed b. Hanbel ve Buhârî tarafından yapılan ve iman edip çok kısa bir süre de olsa Rasûl-i Ekrem’i görenlerin sahâbî sayıldığını vurgulayan tanımlar ise, görmeyi şart olarak ileri sürmekle âmâları dışarıda bıraktığı, buna karşılık İslâm üzere ölme şartını zikretmeyerek Rasûlüllah (s.a.v) ile görüştüktan sonra irtidad edenleri de içine aldığı gerekçeleriyle yeterli bulunmamıştır.

Usûl-i fıkıh âlimlerinin sahâbe tariflerinde, Hz. Peygamber’le (s.a.v) altı ay veya daha fazla birlikte bulunmak, ilim öğrenmek maksadıyla yanına çokça gidip gelmek ve kendisinden hadis rivayet etmiş olmak gibi şartlar aranmaktadır. Hadis âlimlerinin sahâbe tarifi ise daha şümullüdür. Nitekim İbn Hacer el-Askalânî, sahâbîyi “Hz. Peygamber’e mümin olarak erişen ve müslüman olarak ölen kimse” şeklinde tarif eder.³ Daha sonra cumhurun görüşü olarak kabul edilen bu tarif ışığında, muhaddislerin sahâbe anlayışı şu şekilde açıklanabilir: Sahâbî olmak için Rasûl-i Ekrem’i (s.a.v) uyanık iken bir an bile görmek yeterlidir. Kendisiyle uzun zaman beraber olmak, yolculuk etmek veya gazaya gitmek ya da kendisinden hadis rivayet etmek sahâbî sayılmak için şart değildir. Buna göre Abdullah b. Ümmü Mektûm gibi âmâ olması sebebiyle Allah Rasûlü’nü (s.a.v) göremeyen ancak onunla sohbet imkânı bulanlarla, Mekke’nin fethi ve Veda Haccı’nda olduğu gibi onunla doğrudan sohbet etme imkânı bulamayan, fakat Rasûlüllah’ın (s.a.v)

¹ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kâfiye*, s. 68-69.

² Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kâfiye*, s. 69.

³ İbn Hacer, *el-İsâbe*, I, 6.

kendilerini gördüğü kimseler de sahâbîdir. Rasûl-i Ekrem (s.a.v) ile görüşüp sohbet eden bir sahâbînin müslüman olarak ölmesi şart kabul edilmiştir. Ancak Müslüman olmadan önce Hz. Peygamber'i (s.a.v) görmekle beraber, onun vefatından sonra İslâmiyet'i kabul eden kimselerle, Rasûlüllah'ın (s.a.v) huzurunda müslüman olduktan sonra irtidad eden, nihayet bu hal üzere ölen kimseler kesinlikle sahâbî kabul edilmez. Sahâbî sayılmak için bulûğ çağına erişmek şart olmayıp, sadece temyiz kudretine sahip bulunmak yeterlidir.

Kur'ân-ı Kerîm'in "insanlık için ortaya çıkarılmış en hayırlı ümmet" diye tanıttığı⁴ sahâbîler, İslâm ümmeti içinde en faziletli nesil kabul edilir; onlar bu değeri taşıdıkları güçlü iman ile sergiledikleri örnek davranışları sayesinde elde etmişlerdir. Hakikaten onlar, İslâm'a girdikleri andan itibaren güçlü bir imanla birlikte, kabul ettikleri yeni dinin gereklerini tam bir teslimiyetle yerine getirmişlerdir. Sahâbe'nin mühim bir kısmı ömrünü Allah Rasûlü'nün (s.a.v) yanında tamamlamış, onunla savaflara katılmış, dinin yayılması için büyük gayret göstermiştir. Bu dönemde Ashâb içinde İslâm karşıtları tarafından tehdit ve işkencelere muhatap olan hatta hayatını kaybeden, dinleri uğruna yurtlarını, mallarını, eş ve çocuklarını terk edip başka beldelere hicret etmek zorunda kalanlar olmuş; ancak onlar inançlarından, Allah'a ve elçisine bağlılıklarından hiçbir surette ayrılmamışlardır. Mezkûr hususiyetleri sebebiyledir ki, Cenâb-ı Hak, Kur'ân'da Ashâbı övmüş, onların Allah ve Rasûlü'ne (s.a.v) iman edip tam teslimiyet gösterdiklerini, bu sebeple büyük ecir kazandıkları⁵, Allah'ın kendilerinden, kendilerinin de Allah'tan razı olduğu ve ebedî kalacakları cennetin onlar için hazırlandığı bildirmiştir.⁶ Ayrıca onların Allah'a ve Rasûlü'üne (s.a.v) yardım eden sâdik müminler oldukları⁷, gerçek müminler sıfatıyla bağışlanacakları ve âhirette cömertçe rızıklandırılacakları⁸ da haber verilmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v) de ashâbından bahsederken, onları "insanlık tarihinin en hayırlı nesli" olarak nitelemiştir.⁹

Hadis âlimleri sahâbî olmadıkları halde böyle bir iddiada bulunanları belirlemek ve sahâbîliğin suistimal edilmesini önlemek için sahâbeyi tanıma konusu üzerinde hassasiyetle durmuşlar, bu hususta belirledikleri yollardan herhangi biriyle sahâbî olduğu anlaşılanları sahâbeden kabul etmişlerdir.

1. Tevatür yolu: Hulefâ-i Râşidîn ile Aşere-i mübeşşerenin sahâbî olduğu bu yolla bilinmektedir. 2. Şöhret yolu: Tevatür derecesine ulaşmamakla birlikte Ebû Hüreyre, Abdullah b. Ömer ve Ebû Saîd el-Hudrî bu yolla tanınan sahâbîlerdendir. 3. Şehâdet yolu: Bir sahâbî veya güvenilir bir Tâbiînin bir kimsenin sahâbîliği hakkında şahitlik etmesidir. Bu şekilde tanınan sahâbîlere örnek Humeme ed-Devsî'dir. Humeme, Hz. Ömer devrinde İsfâhan fethedilirken vefat etmiş, vefatı sırasında orada bulunan Ebû Mûsâ el-Eş'arî onun şehid olarak öleceğine dair Hz. Peygamber'den (s.a.v) duyduğu bir hadisi nakletmiş, böylece kendisinin sahâbî olduğu ortaya çıkmıştır. 4. İkrar yolu: Adaletiyle tanınan bir kimsenin sahâbî olduğunu ikrar etmesi ve o şahsın en geç Hicretin 110 (M.728) yılında vefat etmiş olmasıdır. Zira (H.11/M.632) yılında vefat eden Rasûl-i Ekrem (s.a.v),

⁴ Âl-i İmrân 3/110.

⁵ Âl-i İmrân 3/172, 173.

⁶ et-Tevbe 9/100.

⁷ el-Haşr, 59/8.

⁸ el-Enfâl 8/74.

⁹ Buhârî, "Fezâ'ilü Asâbi'n-Nebî", 1; Müslim, "Fezâ'ilü's-Sahâbe", 211, 212.

vefatından kısa bir süre önce Ashâb hakkında “Yüz yıl sonra bugün hayatta olanlardan hiç kimse sağ kalmayacak” demiştir.¹⁰ Dolayısıyla bu tarihten sonra sahâbî olduğunu iddia eden Serbatak el-Hindî, Ca’fer b. Nestûr ve Reten b. Nasr gibi kişilerin iddiaları kabul görmemiştir.

İslâmiyet’in başlangıç dönemlerinden itibaren hadis âlimleri Sahâbîleri bütün olarak farklı bir nesil olarak değerlendirmekle birlikte, onlar kendi aralarında fazilet yönünden aynı derecede görülmemişlerdir. Zira sahâbenin bir kısmı İslâmiyet’in ilk günlerinde iman etmiş ve hayatını Rasûlullah (s.a.v) ile geçirmiş, buna karşılık önemli bir bölümü ise onunla çok daha az görüşme imkânı bulmuştur. Aralarında inancı uğruna işkence gören, İslâm Peygamberi (s.a.v) ile savaşımlara katılan, din yolunda malını harcayan, yurdunu terk etmek zorunda kalan, hatta şehid edilenler de mevcuttur. Bütün bu hususları göz önüne alan hadis âlimleri, Sahâbeyi kendi aralarında tabakalara ayırmışlardır. Genellikle İslâm’a giriş önceliği esas alınmak suretiyle oluşturulan bu ayırmalar arasında Hâkim en-Nîsâbü’rî’nin on ikili tasnifi daha çok kabul görmüştür: 1. Mekke’de erken dönemde müslüman olanlar. 2. Dârünnedve mensupları. 3. Habeşistan’a hicret edenler. 4. Birinci Akabe Biatı’na katılanlar. 5. İkinci Akabe Biatı’na katılanlar. 6. Mekke’den Medine’ye hicret eden ilk Muhâcirler. 7. Bedir Gazvesi’ne katılanlar. 8. Bedir Gazvesi ile Hudeybiye Antlaşması arasında hicret edenler. 9. Bey’atürriğvân’a katılanlar. 10. Hudeybiye Antlaşması ile Mekke’nin fethi arasında hicret edenler. 11. Mekke’nin fethi günü müslüman olanlar. 12. Mekke’nin fethi ve Veda haccı sırasında Hz. Peygamber’i (s.a.v) gören çocuklar.¹¹

Sahâbe arasında fıkhîta derinleşip müctehid seviyesine ulaşan, fetva vermekle tanınan pek çok şahıs bulunmaktadır. Bunlar, sahip oldukları bilgiler ve fetvalarının sayısı bakımından aynı seviyede olmadıkları gibi, Hz. Peygamber’in (s.a.v) yanında bulunma sürelerine, ilme önem verme durumlarına ve dinî kavrayış yeteneklerine göre farklılık gösterirler. İbn Hazm, fetva verdikleri bilinen ve fetvaları kaynaklarda yer alan erkek ve kadın Sahâbe sayısını 162 olarak tespit etmiş, bunlardan 142’sinin erkek, yirmisinin kadın olduğunu belirtmiştir. Bunlar arasında Hz. Ömer, Abdullah b. Mes’ûd, Hz. Ali, Zeyd b. Sabit, Hz. Âişe, Abdullah b. Abbâs ve Abdullah b. Ömer en çok fetva veren yedi sahâbî kabul edilir.¹²

Bütün sahâbîler Hz. Peygamber’den (s.a.v) hadis rivayet etmemiş, rivayet edenler de farklı sayıda hadis nakletmişlerdir. Bu durum, sahâbînin hafızasının kuvvetli veya zayıf olması, Allah Rasûlü’nün (s.a.v) yanında az veya çok kalması, ilim yerine cihada önem vermesi, kendini idarî işlere ve ibadete hasretmesi, hata etme endişesiyle hadis rivayetinden kaçınması ve ömrünün kısa olması gibi sebeplerle açıklanabilir. Rivayet ettikleri hadis sayısına göre sahâbîler “müksirûn” ve “mukillûn” şeklinde temelde ikiye ayrılır. Buna göre 1000’den çok hadis rivayet edenlere müksirûn denilmiştir. Yedi kişi olan müksirûndan Ebû Hüreyre, mükerrerleriyle birlikte 5374, Abdullah b. Ömer 2630, Enes b. Mâlik 2286, Hz. Âişe 2210, Abdullah b. Abbâs 1660, Câbir b. Abdullah 1540, Ebû Saîd el-Hudrî 1170 hadis rivayet etmiştir.¹³

¹⁰ Müslim, “Fezâilü’l-Sahâbe”, 217.

¹¹ Hâkim, en-Nîsâbü’rî, *Ma’rifetü Ulûmî’l-Hadîs*, s. 22-23.

¹² İbn Hazm, *Ashabü’l-Fityâ*, s. 323.

¹³ Ekrem Ziya Ömerî, *Bâkî b. Mahled el-Kurtubî ve Mukaddimetü Mîsnedih*, s. 23-24.

Sahâbenin sayısı hakkında da kaynaklarda kesin bilgi bulunmamaktadır. İmam Şâfiî, Hz. Peygamber'i (s.a.v) gören ve ondan rivayette bulunan Sahâbe'nin 60.000 civarında olduğunu, Ebû Zür'a er-Râzî, Rasûl-i Ekrem'le (s.a.v) birlikte Tebük Gazvesi'ne 70.000, Veda Haccı'na 114.000 kişinin katıldığını, Ebû Mûsâ el-Medînî ise Hz. Peygamber (s.a.v) vefat ettiğinde onu gören ve kendisinden hadis rivayet eden Sahâbe sayısının 100.000'den çok olduğunu belirtmektedir. Bu konuda daha gerçekçi bilgilere ulaşabilmek için sahâbîlerin biyografilerine dair yazılan kaynaklardaki rakamları esas almak gerekir. Bu alanda telif edilmiş eserlerin en kapsamlısı İbn Hacer el-Askalânî'nin *el-İsâbe*'si olup, bir sayıma göre eserde 12.304 isim yer almaktadır. Ancak kitapta geçen mükerrerler ve yanlışlıkla sahâbî olarak zikredilenler çıkarıldığı takdirde adı bilinen Sahâbe sayısı 10.000'i aşmaz.¹⁴

¹⁴ Bu konuda daha geniş bilgi için bk. Efendioğlu, Mehmet, "Sahâbe", *DİA*, XXXV, 491-500.